

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
PAŃSTWOWY KOMITET ARCHIWÓW UKRAINY

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ
ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ АРХІВІВ УКРАЇНИ

Wołyń
Galicja Wschodnia
1943-1944

Волинь
Східна Галичина
1943-1944

Przewodnik
po polskich i ukraińskich
źródłach archiwalnych

Путівник
по польських та українських
архівних джерелах

Pod redakcją
Darii Nałęcz i Hennadija Boriaka

За редакцією
Дарії Наленч та Геннадія Боряка

ТОМ 1

CIP – Biblioteka Narodowa

Wołyń – Galicja Wschodnia 1943-1944 : przewodnik po polskich i ukraińskich źródłach archiwalnych, T. 1. / pod red. Darii Nałęcz i Hennadija Boriaka ; Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Państwowy Komitet Archiwów Ukrainy. – Warszawa : NDAP ; Kijów : PKU, 2003

PROJEKT OKŁADKI I KART TYTUŁOWYCH   ХУДОЖНИК
Krzysztof Feder   Криштоф Федер

TŁUMACZENIA   ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ
Ewa Nowowiejska-Kubów (j. angielski)   Ева Нововейска-Кубув (англійська мова)
Hennadij Boriak (j. ukraiński)   Геннадій Боряк (українська мова)

© Copyright by Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2003
© Генеральна Дирекція Державних Архівів, Варшава 2003

© Державний Комітет Архівів України, 2003
© Państwowy Komitet Archiwów Ukrainy, 2003

ISBN 83-89115-18-2

ISBN 966-8225-01-5

SKŁAD, ŁAMANIE, DRUK   КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА, ДРУК
AWP Amalker   АВП Амалькер

Printed in Poland

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
PAŃSTWOWY KOMITET ARCHIWÓW UKRAINY

Wołyń Galicja Wschodnia 1943-1944

Przewodnik

po polskich i ukraińskich źródłach archiwalnych

TOM 1

Warszawa-Kijów 2003

KIEROWNIK ZESPOŁU AUTORSKIEGO

Anna Krochmal

AUTORZY HASEŁ

Stefan Białek, Michał Bronowicki, Anna Chmielewska, Dorota Czech,
Jan Członkowski, Marzena Czyżewska, Adam Grzegorz Dąbrowski,
Stanisław Dobrowolski, Piotr Drozda, Jolanta Gepner, Wiesława Hiller, Mariusz Humecki,
Anna Jakubowska, Marta Jaszczyńska, Beata Jęcek, Mariusz Kluczewski,
Monika Kobylańska, Dorota Kolwińska, Tadeusz Krawczak, Andrzej Kuler,
Janusz Kuligowski, Józef Kus, Elżbieta Laska, Ludmiła Leszkiewicz,
Jolanta Louchin, Grażyna Matejuk, Joanna Maternia, Hanna Michalska,
Bogumiła Mielnicka, Andrzej Mielnik, Piotr Musur, Piotr Niedziela, Mariusz Olczak,
Janusz Opaska, Alina Petrykowska, Radosław Peterman, Aleksy Piasta,
Sebastian Piątkowski, Monika Polakowska, Lucyna Pomerenke, Paweł Popiel,
Joanna Sowa, Adriana Suwała, Barbara Sypko, Katarzyna Tryksza,
Katarzyna Wągiel, Włodzimierz Wyrzykowski, Michalina Wysocka

REDAKCJA

Anna Demko, Aleksandra Belerska

INDEKS OPRACOWAŁA

Anna Krochmal

ADRES REDAKCJI

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH – Wydział Wydawnictw
00-950 Warszawa, ul. Długa 6, skr. poczt. 1005, tel. (48 22) 831 17 36, 635 92 15
e-mail: editions@archiwa.gov.pl, www.archiwa.gov.pl

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ
ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ АРХІВІВ УКРАЇНИ

Волинь Східна Галичина 1943-1944

Путівник

по польських та українських архівних джерелах

ТОМ 1

Варшава–Київ 2003

КЕРІВНИК ГРУПИ УКЛАДАЧІВ

д-р Наталя Маковська

ДОВІДНИК ПІДГОТУВАЛИ

Катерина Абрамова, Сергій Богунов, Наталя Кашеварова,
Анатолій Кентій, Антоніна Кравчук, Людмила Леонова, Наталя Лісняк,
Наталя Маковська, Алла Обжелян, Ганна Омеляненко, Георгій Папакін

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР

Наталя Черкаська

*Українську частину довідника підготовлено за сприяння
Фонду Катедр Українознавства (США)*

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ АРХІВІВ УКРАЇНИ

03680 м. Київ – 110, вул. Солом'янська 24, тел. (0-0380 44) 277 27 77, 277 26 66
e-mail: mail@archives.gov.ua, www.archives.gov.ua

PRZEDMOWA

W stosunkach polsko-ukraińskich na przestrzeni wielu wieków, od czasów najdawniejszych po współczesność, wydarzenia heroiczne spletały się z tragicznymi. Niektóre z nich obrosły legendami. Interpretacji wielu towarzyszą ciągle ogromne emocje, zarówno pozytywne, jak i negatywne.

Do wielkiej, odbywającej się na gruncie historii debaty, odnoszącej się do tych wydarzeń, archiwa zdecydowały włączyć się dostarczając jak najbardziej kompletną, na miarę swych możliwości, wiedzę o zachowanych źródłach.

Celem przewodnika *Wołyń – Galicja Wschodnia 1943–1944* jest udostępnienie informacji o źródłach archiwalnych zgromadzonych przez archiwa **Polski i Ukrainy** poświęconych wycinkowi stosunków wzajemnych z okresu II wojny światowej, które doprowadziły do najkrwawszej w naszych najnowszych dziejach hekatombi.

Wyrażamy nadzieję, iż pełna informacja o źródłach ułatwi prowadzenie debaty wszystkim zainteresowanym tą tematyką, tak kombatantom II wojny, publicystom, historykom, jak i politykom. W kolejnych tomach, z inaugurowanej ukazaniem się Przewodnika serii, będziemy starali się przedstawić najistotniejsze dla ilustracji wydarzeń dokumenty.

W ramach pierwszego tomu Przewodnika zebrano informacje o źródłach przechowywanych przez archiwa państwowe Polski i Ukrainy, a także przez Instytut Pamięci Narodowej, Centralne Archiwum Wojskowe, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Fundację Ośrodka KARTA, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Archiwum Na Jasnej Górze. W tomie drugim zamierzamy zamieścić informacje o zbiorach archiwów Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, zaproszonych do współpracy archiwów Federacji Rosyjskiej, Niemiec, polskich i ukraińskich archiwów działających na emigracji oraz tych instytucji, które nie zdołały nadesłać wyników swej pracy w czasie niezbędnym do przygotowania tomu pierwszego.

Wszystkim instytucjom i organizacjom, których praca złożyła się na to przedsięwzięcie, pragniemy serdecznie podziękować, zwłaszcza za wywiązanie się z powziętych zobowiązań w tak krótkim czasie, przy zachowaniu ogromnej precyzji, drobiazgowości i dociekliwości, odpowiadającym wadze problemu. Pragniemy wyrazić wdzięczności za natychmiastową pozytywną reakcję na zaproszenie do współpracy przekazać profesorowi Leonowi Kieresowi, komandorowi Waldemarowi Wójcikowi, doktorowi Adolfowi Juzwence, Zbigniewowi Gluzie, doktorowi Januszowi Gmitrukowi, a także wszystkim archiwistom i innym osobom, które przyczyniły się do powstania tej publikacji.

Naczelnny Dyrektor
Archiwów Państwowych

Daria Nałęcz

Przewodniczący
Państwowego Komitetu Archiwów Ukrainy

Hennadij Boriak

ВСТУПНЕ СЛОВО

В українсько-польських стосунках упродовж століть, від найдавніших часів до сьогодення, героїчні події тісно перепліталися з трагічними. Деякі з них стали легендарними, інші увійшли в історію у тлумаченнях, що викликають у суспільстві бурхливу реакцію, як позитивну, так і негативну.

Сьогодні наші архіви, в міру своїх можливостей, вирішили надати дослідникам якнайповніші відомості про наявні джерела до дискусій, що їх і донині спричиняють історичні події середини минулого століття.

Метою путівника “Волинь – Східна Галичина. 1943–1944” є удоступнення інформації про архівні джерела, що зберігаються в **Польщі та Україні**, до історії українсько-польських стосунків часів Другої світової війни, – стосунків, які призвели до найкривавішої в нашій спільній історії новітньої доби катастрофи.

Сподіваємося, що повна інформація про наявні джерела сприятиме проведенню дальших дискусій усіма зацікавленими особами і сторонами – колишніми вояками, публіцистами, істориками, політиками. У наступних томах започаткованої даним путівником серії намагатимемося представити найважливіші документи, а можливо – й корпус джерел до історії цих подій.

У першому томі путівника представлено матеріали з державних архівів Польщі й України, частково – з Державного архіву Служби безпеки України, а також Інституту національної пам’яті, Центрального військового архіву, Оссолінеуму, Центру “Карта”, Архіву Інституту історії народного руху, Архіву монастиря на Ясній Гужі тощо. У наступному томі передбачається подати інформацію про документи з регіональних архівів Служби безпеки України, із зарубіжних архівів – Російської Федерації та Німеччини, архівів польської та української еміграції, а також усіх інституцій, які через стислі терміни не встигли опрацювати своїх фондів для першого тому.

Складаємо щиро подяку всім установам та організаціям, чия праця прислужилася до народження цієї публікації, особливо – за відповідальність і дотримання зобов’язань, незважаючи на надзвичайно обмежений час, щодо представлення максимально точних і детальних описів фондів, рівень підготовки яких цілком відповідає важливості й нагальності проблеми. Щиро дякуємо за оперативну й позитивну реакцію на запрошення до співпраці професорові Леону Кересу, командорові Вальдемару Вуйцику, докторові Адольфу Юзвенце, Збігневу Глузі, докторові Янушу Гмитруку, а також усім архівістам та іншим особам, які залучилися до підготовки цього тому.

Генеральний директор
державних архівів

Дарія Наленч

Голова Державного комітету
архівів України

Геннадій Боряк

PREFACE

In the Polish-Ukrainian relations throughout ages, from the most ancient until the contemporary times, heroic events were interwoven with tragic ones. Some of them became overgrown with legends. The interpretation of many still continues to arouse strong emotions, both positive and negative ones.

The archives decided to join a great debate pertaining to those events, carried out on the grounds of history, providing, within the realms of possibility, the most comprehensive knowledge on the preserved sources.

The main purpose of the guide entitled *Wołyń – Galicja Wschodnia 1943–1944* [Volhynia – Eastern Galicia 1943–1944] is to provide information on archival sources collected by the archives of **Poland and Ukraine** and pertaining to that fragment of mutual relations from the period of the Second World War that led to the most bloody hecatomb in our recent history.

We are deeply convinced that such comprehensive information on sources will facilitate the debate for all those interested in the subject-matter, the combatants of the Second World War, journalists, historians and politicians. In subsequent volumes of the series inaugurated with the publication of the Guide, we will try to present most significant documents illustrating the above-mentioned events.

Volume I of the Guide comprises information on sources preserved by public archives of Poland and Ukraine, as well as by the Institute of National Memory, the Central Military Archives, the National Ossolinski Institute, the Foundation KARTA Center, the Archive of the Institute of the History of People's Movement, Archives at Jasna Góra. As regards the second volume, we intend to include information on collections of archives invited to co-operate – the archives of the Ukrainian Security Service, the archives of the Russian Federation and the archives of Germany, the Polish and Ukrainian archives operating in exile, as well as the archives of those institutions which did not manage to send the results of their work within the time limit requisite to prepare the first volume.

We hereby wish to acknowledge the work of all institutions and organizations in the implementation of the project, expressing our particular appreciation for their great performance of all the assumed obligations, within such limited time frames, with enormous precision, care for details, and inquisitiveness adequate to the weight of the problem. We wish to express our gratitude to Professor Leon Kieres, Commander Waldemar Wójcik, Dr. Adolf Juzwenko, Zbigniew Gluza, Dr. Janusz Gmitruk for their immediate positive reaction to our invitation to co-operate, as well as to all archivists and other persons who contributed to the preparation of this publication.

General Director
of State Archives

Daria Nałęcz

General Director of the State Committee
on Archives of Ukraine

Hennadii Boriak

WSTĘP

Problem stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej jest tematem wymagającym nadal pogłębionych badań historycznych, które winny być prowadzone przede wszystkim na podstawie zachowanych zbiorów archiwalnych, zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. Podstawową kwestią, istotną zarówno dla profesjonalnych badaczy tego zagadnienia, jak też wszystkich zainteresowanych, jest szybkie dotarcie do odpowiednich materiałów historycznych. Wiedzy na ten temat dostarczają w pierwszym rzędzie istniejące w archiwach państwowych i archiwach innych instytucji pomoce informacyjne w postaci tradycyjnej (przewodniki po zasobach, informatory, inwentarze archiwalne), jak też w formie elektronicznej (bazy danych, strony internetowe). Dostępne obecnie pomoce archiwalne nie wyczerpują jednak zapotrzebowania użytkownika na informacje szczegółowe dotyczące określonego tematu.

Celem przygotowanego przewodnika jest możliwie pełne przedstawienie źródeł archiwalnych przechowywanych na terenie Polski i Ukrainy, mogących stanowić podstawę do obiektywnego opisanie wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1943–1944. Mając na uwadze przedstawienie zagadnienia w szerszym kontekście, w części opisów źródłowych przekroczono zakres chronologiczny i terytorialny zawarty w tytule przewodnika. W związku z tym, obok wydarzeń ściśle związanych z terenem Wołynia i byłej Galicji Wschodniej, pojawiają się w publikacji opisy materiałów dotyczących np. działalności oddziałów UPA na terenie utworzonych po 1945 r. województw lubelskiego, a nawet kieleckiego, a także opisy wydarzeń z terenu Chełmszczyzny i Podlasia. Zawarte w publikacji opisy źródeł zostały przygotowane na podstawie wyników kwerendy przeprowadzonej w ciągu marca–kwietnia 2003 r. w polskich i ukraińskich archiwach państwowych oraz w zbiorach innych instytucji, zajmujących się gromadzeniem archiwaliów. Na terenie Polski poszukiwaniami objęto 50 instytucji, w tym 32 archiwa państwowe, oraz nie podlegające Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych zbiory niektórych archiwów kościelnych, większych bibliotek oraz stowarzyszeń i instytucji społecznych zajmujących się gromadzeniem źródeł do dziejów stosunków polsko-ukraińskich, bogate zbiory Instytutu Pamięci Narodowej wraz z jego oddziałami terenowymi oraz Centralnego Archiwum Wojskowego. Poszukiwania archiwalne zakończyły się odnalezieniem materiałów przez 19 instytucji, odpowiedzi negatywne nadeszły z 23 instytucji, z 8 zaś nie otrzymano żadnej odpowiedzi. W tej ostatniej grupie znalazły się niektóre archiwa kościelne, biblioteki oraz stowarzyszenia, w których, ze względu na krótki okres przewidziany na poszukiwania, nie zdążono przeprowadzić odpowiedniego rozpoznania zbiorów. Ogółem w przewodniku zamieszczono opisy 130 zespołów archiwalnych.

Równoległe prowadzona była kwerenda w państwowych archiwach ukraińskich: trzech centralnych archiwach w Kijowie i Lwowie oraz w pięciu archiwach obwodowych. Poszukiwania prowadzone były w aktach 80 zespołów, uprzednio wytypowanych do kwerendy. Pozytywne rezultaty przyniosły poszukiwania w dwóch centralnych archiwach kijowskich i trzech państwowych archiwach obwodowych. W wyni-

ku tego w przewodniku znalazły się opisy 24 zespołów archiwalnych. Pozostałe archiwa nadesłały informacje o braku właściwych do tematu akt.

Ze względu na specyfikę zasobu archiwalnego państwowych archiwów ukraińskich zebrany w wyniku poszukiwań materiał źródłowy jest mniej obszerny w porównaniu do zasobów polskich. Znaczna część dokumentacji z okresu wojny uległa zniszczeniu. Państwowe archiwa ukraińskie praktycznie nie posiadają też akt wojskowych, wytworzonych przez regularne siły zbrojne, gdyż źródła tego typu przechowywane są w archiwach Federacji Rosyjskiej. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku wojskowych formacji NKWS. Nie udało się także doprowadzić do końca kwerendy w archiwach służby bezpieczeństwa Ukrainy, które zawierają wiele istotnych dla badanego zagadnienia źródeł, w tym materiały archiwalne przejęte z państwowych archiwów obwodowych. W przewodniku nie zamieszczono też opisu zbiorów fono- i fotograficznych z Centralnego Archiwum Państwowego Dokumentacji Filmowej, Fotograficznej i Fonograficznej Ukrainy im. H. S. Pszenicznego, pominięto także opis zbioru relacji żołnierzy UPA, który jest przechowywany w lwowskiej naukowej bibliotece im. Wasyla Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Opis tych źródeł zostanie zamieszczony w drugim tomie przewodnika, w którym winny znaleźć się także emigracyjne zbiory ukraińskie, m.in. z archiwum wydawnictwa „Lytops UPA” w Kanadzie, Ukraińskiego Centrum Badań i Dokumentacji w Kanadzie, Instytutu Badań Wołnyia w Kanadzie, materiały archiwalne przechowywane w archiwach rosyjskich oraz w archiwach niemieckich, a także zbiory archiwalne polskich instytucji emigracyjnych, np. Instytutu i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie.

Pierwsza część publikacji jest wynikiem zbiorowej pracy wielu osób, których nazwiska zostały umieszczone na końcu każdego opisu zespołu archiwalnego. Materiały składające się na jej zawartość zebrano na podstawie jednolitego schematu opisu, opartego na międzynarodowym standardzie opisu archiwalnego ISAD (G). Został on przygotowany przez stronę ukraińską, a następnie był konsultowany i zaakceptowany przez stronę polską. Funkcję koordynatora kwerendy w Polsce pełniła Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, która rozesała schemat opisu materiałów archiwalnych do poszczególnych instytucji, a następnie dokonała scalenia zebranych informacji i opracowania redakcyjnego. Ze strony ukraińskiej analogiczną funkcję pełnił Państwowy Komitet Archiwów Ukrainy.

Układ publikacji

Zebrane dotychczas w archiwach polskich i ukraińskich materiały zamieszczono w jednym tomie przewodnika, złożonym z dwóch zasadniczych części. W pierwszej z nich zawarty został opis materiałów archiwalnych, dotyczących konfliktu polsko-ukraińskiego na Wołyniu i w Galicji Wschodniej, przechowywanych w archiwach i instytucjach polskich, w części drugiej znalazł się opis źródeł do tego tematu przechowywanych w archiwach ukraińskich. Całość pracy została poprzedzona wspólną przedmową i wstępem w językach: polskim, ukraińskim i angielskim.

skim. Zarówno część polska, jak też ukraińska zostały poprzedzone odrębnymi wykazami skrótów, spisami treści do każdej z nich, ponadto na końcu publikacji zamieszczono dodatkowo wspólny, dwujęzyczny spis treści, który winien ułatwić czytelnikowi szybkie dotarcie do poszukiwanych informacji. Po opisie źródeł, zarówno w części polskiej, jak też ukraińskiej zamieszczono odrębne indeksy osobowo-geograficzne oraz ilustracje wybranych dokumentów ze zbiorów archiwów polskich i ukraińskich.

Mając na uwadze zachowanie możliwie jednolitego charakteru publikacji zdecydowano się w polskiej części przewodnika przyjąć jako obowiązujący układ alfabetyczny według nazw instytucji przechowujących zbiory. W części ukraińskiej w pierwszej kolejności podano opis źródeł z dwóch archiwów centralnych w Kijowie, następnie scharakteryzowano materiały z archiwów obwodowych ułożonych w kolejności alfabetycznej według nazw obwodu. W ramach każdej części, zarówno polskiej, jak też ukraińskiej, materiały archiwalne opisano na poziomie zespołu archiwalnego według następującego schematu:

1. Nazwa i numer zespołu archiwalnego

Aktualna polska lub ukraińska nazwa zespołu archiwalnego zgodna ze środkami ewidencyjnymi. W przypadku zespołów obcojęzycznych w archiwach polskich na nazwie polskiej podawano w nawiasach okrągłych oryginalną nazwę obcojęzyczną.

2. Daty skrajne zespołu

Początkowa i końcowa data materiałów archiwalnych występujących w zespole.

3. Rozmiar zespołu

Podawano ogólną liczbę jednostek archiwalnych w zespole, w nawiasach zaś zaznaczono liczbę jednostek archiwalnych dotyczących konfliktu polsko-ukraińskiego na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1943–1944.

4. Pochodzenie akt zespołu

Daty i forma przejęcia akt do archiwum: od kogo archiwum otrzymało akta zespołu (od instytucji czy osoby prywatnej, na wieczyste przechowywanie, jako dar, zakup itp.).

5. Krótka charakterystyka akt zespołu dotyczących polsko-ukraińskiego konfliktu na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1943–1944

Opis zawartości akt zespołu pod kątem wymienionego zagadnienia, z zaznaczeniem miejsca i czasu wydarzeń.

6. Zasady udostępniania akt

Zasady, które regulują dostęp do akt zespołu lub do informacji o zespole. Ewentualne ograniczenia w korzystaniu z akt.

7. Zasady kopiowania akt zespołu

Informacja o możliwości kopiowania akt po uzyskaniu do nich dostępu lub o istniejących ograniczeniach w kopiowaniu akt.

8. Język akt w zespole

Podawano język akt zespołu, zaczynając od tego, w którym spisana została najważniejsza liczba dokumentów w zespole.

9. Fizyczny stan zachowania akt zespołu

Informacje o stanie fizycznym akt w zespole, w tym: widoczne fizyczne uszkodzenia tekstu dokumentów lub inne czynniki mogące stanowić przeszkodę w korzystaniu z akt.

10. Archiwalne pomoce informacyjno-ewidencyjne

Informacje o wszelkich pomocach archiwalnych powstałych zarówno w kancelarii twórcy akt, jak i w archiwum państwowym (np. spis zdawczo-odbiorczy, inwentarz archiwalny, skorowidze, katalog, sumariusz).

11. Stan zmikrofilmowania zespołu

Podawano informację, czy zespół był zmikrofilmowany w całości czy częściowo. W przypadku częściowego zmikrofilmowania akt podano sygnatury jednostek, które posiadają mikrofilm.

12. Bibliografia dotycząca akt w zespole

Podstawowe publikacje, w których wykorzystano informacje zawarte w konkretnych, opisywanych w przewodniku aktach zespołu lub opublikowano same dokumenty. W większości przypadków pominięto ogólne opracowania monograficzne, które odwołują się do pełnej bazy źródłowej zawartej w przewodniku.

13. Autor opisu

Imię i nazwisko oraz stanowisko zajmowane przez autora opisu.

14. Data sporządzenia opisu

Data dzienna sporządzenia opisu.

Ze względu na specyfikę zbiorów niektórych instytucji, takich jak Fundacja Ośrodka KARTA w Warszawie czy też Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, zdecydowano się na odstępienie od przyjętego porządku opisu. Podstawową jednostką opisu w wymienionych instytucjach jest rękopis w przypadku Ossolineum lub relacja danej osoby w przypadku Ośrodka KARTA, nie zaś zespół archiwalny. Podstawą takiej decyzji był zamiar dostarczenia czytelnikowi jak najpełniejszej informacji o źródłach, która mogłaby zostać zubożona w przypadku połączenia nadesłanych opisów w jeden zespół pod nazwą: zbiór rękopisów lub zbiór relacji danych osób. W przypadku materiałów przechowywanych w Ośrodku KARTA autor opisów podał następujące elementy: nazwisko i imię autora relacji, tytuł relacji, miejsce i rok jej spisania, dane o formie dokumentu (maszynopis, rękopis), liczba stron i sygnatura. W opisach nadesłanych z Ossolineum przyjęto wprawdzie za jednostkę opisu rękopis, zachowano jednak wszelkie elementy analogiczne do opisu na poziomie zespołu archiwalnego. Podobna sytuacja miała miejsce z opisem wybranych dokumentów z Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie, które zostały zamieszczone w aneksie do części ukraińskiej przewodnika. Składają się na nie wybrane dokumenty archiwalne, które opisano z pominięciem wzoru zastosowanego w pozostałych instytucjach. Należy także zauważyć, że przemilczanie przez dziesięciolecia problemu stosunków polsko-ukraińskich w latach 1943–1944 na wymienionym terytorium wiąże się z brakiem odpowiednich opracowań w ukraińskiej hi-

storiografii, dlatego też opisy bibliograficzne w ukraińskiej części przewodnika są nieliczne, w porównaniu do części polskiej.

Jakość ilustracji, zamieszczonych w publikacji, zależna była od stanu zachowania oryginalnych dokumentów.

Zawartość publikacji

Biorąc pod uwagę treść źródeł zgromadzonych na potrzeby publikacji, stwierdzić należy, iż w polskich archiwach i instytucjach zachował się dość różnorodny materiał historyczny, pochodzący od różnych twórców. Na uwagę zasługują zbiory jednego z centralnych archiwów państwowych, Archiwum Akt Nowych, które gromadzi przede wszystkim akta centralnych władz państwowych i wojskowych z okresu po 1918 r. Do zagadnienia stosunków polsko-ukraińskich na Wołyniu i w Galicji Wschodniej pomocne mogą być zwłaszcza akta ministerstw, Delegatury Rządu RP na Kraj, w tym meldunki terenowych placówek Delegatury dotyczące aktów przemocy i zbrodni wobec ludności polskiej na Wołyniu, akta Armii Krajowej, w tym depesze Komendy Głównej AK do sztabu Naczelnego Wodza w Londynie o sytuacji ludności polskiej na Wołyniu, meldunki operacyjne, raporty jednostek terenowych. Uzupełniające informacje zawierają też meldunki sytuacyjne komend okręgowych Armii Ludowej oraz akta Narodowych Sił Zbrojnych. Równie istotne znaczenie, obok dokumentacji aktowej, mają przechowywane w Archiwum Dokumentacji Mechanicznej nagrania i zbiory fotografii, w tym audycje radiowe z fonoteki Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa zawierające wspomnienia oficerów i żołnierzy 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK na temat walk na Wołyniu w latach 1943–1944. Państwowe archiwa terenowe gromadzą przede wszystkim materiały dotyczące pomocy udzielanej uchodźcom z Wołynia i Galicji Wschodniej, są też w posiadaniu dokumentacji obrazującej sytuację polityczną na Wołyniu w latach II wojny światowej, nastroje panujące wśród ludności polskiej i ukraińskiej. Część materiałów dotyczy organizowania oddziałów samoobrony polskiej, relacji ludności polskiej i polskich formacji wojskowych ze stacjonującymi na Wołyniu oddziałami niemieckimi oraz z partyzantką radziecką.

Poza archiwami państwowymi niezwykle istotnym źródłem informacji mogą być zbiory archiwalne Instytutu Pamięci Narodowej i jego oddziałów terenowych. Do najważniejszych z nich należą protokoły przesłuchań oskarżonych oraz świadków zbrodni na Wołyniu, zeznania uwięzionych działaczy OUN i UPA (m.in. Zbigniewa Kamińskiego, Mirosława Onyszkiewicza, Wasyla Sydora), akta UPA z lat 1942–1959 zawierające sprawozdania z akcji antypolskich, ponad 300 relacji dotyczących mordów na ludności polskiej na Wołyniu, znajdujących się w zespole akt 27. Wołyńskiej Dywizji AK. W oddziałach terenowych IPN przechowywana jest dokumentacja sądów wojewódzkich, komend wojewódzkich Milicji Obywatelskiej, Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych, Okręgowych Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. W aktach tych znajdują się materiały spraw karnych toczonych przeciwko funkcjonariuszom policji ukraińskiej, byłym członkom UPA, proto-

koły z przesłuchań świadków, wiele informacji o losach byłych działaczy UPA w wojennej Polsce.

Znaczne ilościowo zbiory relacji, m.in. na temat wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej, przechowuje Ośrodek KARTA, który specjalizuje się w gromadzeniu źródeł dotyczących byłych terenów wschodnich II Rzeczypospolitej. Wiele materiałów, mających charakter relacji lub wspomnień, przechowywanych jest też w Ossolineum we Wrocławiu. W zbiorach rękopisów tej instytucji odnaleźć można wykazy uchodźców z Wołynia i tzw. Małopolski Wschodniej, imienne wykazy pomordowanych Polaków z części miejscowości, a także akta Rady Głównej Opiekuńczej zawierające sprawozdania, notatki, wycinki prasowe dotyczące zbrodni ukraińskich w powiatach Małopolski Wschodniej. Na uwagę zasługuje też fakt, iż w materiałach wspomnieniowych znajdują się wzmianki o prowadzonych rozmowach i pertraktacjach między dowództwem UPA a przedstawicielami Armii Krajowej (np. wspomnienia Edwarda Polaka).

W państwowych archiwach ukraińskich zachowały się akta Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), zarówno zarządu głównego, jak i zarządów terenowych, akta Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA Zachód, UPA Północ i UPA Południe), akta administracji niemieckiej terenów okupowanych na Wschodzie, akta dowództwa Wehrmachtu (zbiór fotokopii), dokumenty ukraińskich sztabów ruchu partyzanckiego, akta Komitetu Komunistycznej Partii Ukrainy i komitetów obwodowych tej partii, zbiory wspomnień uczestników II wojny światowej. Wymieniona dokumentacja zawiera informacje o sytuacji społeczno-politycznej na obszarze Wołynia i byłych województw południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (Iwowskiego i tarnopolskiego), o stosunkach między ludnością cywilną polską i ukraińską, dane o antypolskich akcjach Ukraińców i antyukraińskich akcjach Polaków, a zwłaszcza notatki przywódców OUN o starciach zbrojnych z Armią Krajową oraz o prowokowaniu Polaków przez okupacyjną administrację niemiecką do przeprowadzania antyukraińskich akcji. W aktach UPA znajdują się też sprawozdania i raporty dotyczące stosunków między oddziałami UPA a polskimi formacjami zbrojnymi, dane o przeprowadzonych akcjach wojskowych, a także informacje o niszczeniu wsi polskich. W aktach władz niemieckiej administracji okupacyjnej zachowały się m.in. wykazy zabitych Polaków. W archiwum obwodu tarnopolskiego przechowywana jest kolekcja dokumentów AK z terenu byłego województwa tarnopolskiego, a wśród nich sprawozdania i raporty oddziałów AK na temat terroru wobec ludności polskiej i aktów sabotażu. Na uwagę zasługują też akta dotyczące ukraińskiego ruchu partyzanckiego, wśród których znaleźć można informacje na temat konfliktu polsko-ukraińskiego na Wołyniu.

Oddawany do rąk czytelników Przewodnik stanowi wstęp do dalszej współpracy archiwów Polski i Ukrainy, a także krajów sąsiednich, przede wszystkim Rosji i Niemiec, w zakresie rejestracji źródeł dotyczących konfliktu na Wołyniu, jak też do szeroko pojętych stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej. Wymaga to jednak dalszej długotrwałej kwerendy i szczegółowego rozpoznania zasobów archiwalnych, rozproszonych w różnych krajach.

Należy mieć nadzieję, że opracowany wspólnym wysiłkiem archiwistów polskich i ukraińskich rejestr najważniejszych materiałów będzie przydatny także w ewentualnej publikacji tekstów źródeł archiwalnych, które mogą pomóc zarówno kręgom historyków, jak też społecznościom Polski i Ukrainy w zrozumieniu trudnej wspólnej przeszłości.

Anna Krochmal

ВІД УКЛАДАЧІВ

Проблема українсько-польських стосунків часів Другої світової війни потребує подальших поглиблених досліджень, що мають базуватися передусім на наявних архівних джерелах як в Україні, так і в Польщі. Проблема оперативного доступу до джерел має виняткове значення не лише для професійних істориків, але й для всіх, зацікавлених у розробленні й висвітленні цієї проблематики. У першому наближенні дослідникам стануть у пригоді наявні в державних та інших архівах довідники – як традиційні (путівники по фондах, покажчики, архівні описи), так і в електронній формі (бази даних, веб-ресурси). Водночас для поглибленого дослідження існуючі архівні довідники не задовольняють потреб користувачів у детальній інформації щодо даної тематики.

Метою підготовки цього путівника є якнайповніше представлення архівних джерел з польських зібрань, а також з державних архівів України, що могли б скласти в цілому достатню джерельну базу для об'єктивного висвітлення драматичних подій на Волині й у Східній Галичині в 1943–1944 рр. Прагнучи до представлення ширшого контексту подій, упорядники при підготовці описових статей подеколи виходили за хронологічні й територіальні межі, окреслені в назві довідника. У зв'язку з цим, крім подій, що розгорталися власне на території Волині та Східної Галичини, тут представлено також описи матеріалів стосовно діяльності підрозділів УПА на терені утворених після 1945 р. Люблінського й навіть Келецького воєводств.

Описи джерел підготовлено за результатами виявлення, проведеного в березні–квітні 2003 р. у польських та українських державних архівах, а також у зібраннях інших інституцій, що упродовж десятиліть займалися збиранням документів. З польської сторони до виявлення джерел було залучено 50 інституцій, у тому числі 32 державних архіви, а також деякі церковні архіви, найзначніші бібліотеки, зібрання громадських об'єднань, що займалися пошуком джерел до історії українсько-польських стосунків, багаті збірки Інституту національної пам'яті з його місцевими відділеннями та Центрального військового архіву. У результаті проведеної пошукової роботи надійшли матеріали від 20-ти установ; 22 установи повідомили про відсутність документів, з 8-ми відповіді не отримано (серед останніх – деякі церковні архіви, бібліотеки і товариства, у яких з огляду на стислі терміни роботи результативного пошуку провести не вдалося). Загалом до довідника включено 130 описових статей.

Подібну пошукову роботу було проведено в державних архівах України. Опрацьовувалися фонди 3-х центральних архівів у Києві та Львові та 5-ти державних архівів областей західного регіону. Виявлення проводилося за документами 80-ти фондів, попередньо визначених як дотичних до проблеми. Позитивні результати дало опрацювання 24-х фондів двох центральних київських архівів та трьох державних архівів областей, описові статті по яких подано в довіднику. Інші архіви повідомили про відсутність документів.

З огляду на специфіку складу фондів державних архівів України, зібрані в результаті виявлення українські матеріали за обсягом поступаються польській частині довідника. Значний масив дотичних документів відсутній. У державних архівах практично немає військових фондів регулярних збройних сил; вони зберігаються в архівах Російської Федерації. Те саме стосується й документів військових формувань НКВС. У довіднику не вдалося також представити документів архівних підрозділів обласних управлінь Служби безпеки України. Не опрацьовано фоно- і фотодокументи Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, колекцію усних свідчень вояків УПА, що їх збирає Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України. Ці матеріали передбачається представити в другому томі путівника, так само як і не опрацьовані досі зарубіжні зібрання – архіви Видавництва “Літопис УПА”, Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, Інституту дослідження Волині (Канада).

Безумовному включенню до другого тому підлягатимуть також аналогічні архіви польських еміграційних інституцій, зокрема Інституту і музею ім. Генерала Сікорського у Лондоні, а також документи з державних архівів Російської Федерації та ФРН.

Перший том довідника підготовлено спільними зусиллями багатьох архівістів, чий прізвища подано наприкінці кожної описової статті. Останні складено за єдиною схемою описування, базованою на Загальному міжнародному стандарті архівного описування ISAD (G) і підготовленою українською стороною (автор – Наталя Христова). Ці засади погоджено з польською стороною і покладено в основу підготовки анотацій на фонди й колекції.

Координатором робіт у Польщі виступала Генеральна дирекція державних архівів, яка розіслала схему описування до всіх задіяних у проекті інституцій, а згодом провела уніфікацію та редакційне опрацювання описових статей. З української сторони аналогічні функції виконував Державний комітет архівів України.

Засади видання

Зібрані на сьогодні в українських та польських архівах відомості представлено в двох основних частинах єдиного путівника. Перша з них містить описання архівних документів, дотичних українсько-польському конфлікту на Волині та у Східній Галичині, з польських зібрань; друга – з українських. Описовим статтям передують спільне Вступне слово і загальний виклад засад видання польською, українською та англійською мовами, а також єдиний для обох частин список скорочень. Кожна частина містить окремі покажчики змісту до кожної з них. Після описових статей вміщено окремі індекси осіб та географічних назв, а також ілюстрації. Завершує довідник загальний двомовний покажчик змісту, що має полегшити читачеві пошук необхідної інформації. Видання проілюстровано зразками документів з польських та українських архівів.

З метою уніфікації структури довідника упорядники послуговувалися алфавітним принципом розміщення описових статей – за назвами установ, які зберігають документи. В українській частині на початку подано анотації фондів двох центральних державних архівів, далі – обласних архівів за алфавітом назв. В обох частинах документи проанотовано за такою схемою:

1. Назва і номер фонду (колекції)

подається польська або українська назва архівного фонду (колекції) відповідно до облікових даних.

2. Крайні дати фонду (колекції)

Початкова та кінцева дата документів фонду.

3. Обсяг фонду (колекції)

Загальна кількість одиниць зберігання фонду; у дужках зазначено кількість одиниць зберігання, дотичних українсько-польському конфлікту на Волині та у Східній Галичині 1943–1944 рр.

4. Походження документів фонду (колекції)

Дата і спосіб надходження документів до архіву: коли та від кого отримано документи (установа, приватна особа, від яких документи надійшли на постійне зберігання, шляхом дарунку, купівлі тощо).

5. Коротка характеристика документів фонду, дотичних українсько-польському конфлікту на Волині та у Східній Галичині 1943–1944 рр.

Опис змісту дотичних документів із зазначенням місця і часу подій.

6. Умови доступу до документів

Умови, що регулюють доступ до документів або до інформації про фонд. Наявні обмеження щодо користування документами.

7. Умови копіювання документів

Інформація щодо можливостей копіювання документів після отримання доступу до них або щодо існуючих обмежень у копіюванні документів.

8. Мова документів фонду (колекції)

Мова документів фонду, починаючи від мови більшості документів.

9. Фізичний стан документів фонду (колекції)

Інформація про фізичний стан документів, у тому числі зовнішні фізичні пошкодження або інші фактори, що обмежують користування документами.

10. Довідковий апарат до документів фонду (колекції)

Інформація про всі пошукові засоби, складені як фондоутворювачем, так і архівом (зокрема, здавальний опис, архівний опис, покажчик, каталог, огляд).

11. Стан мікрофільмування фонду (колекції)

Інформація про повне або часткове мікрофільмування фондів. У випадку часткового мікрофільмування подаються сигнатури змікрофільмованих одиниць зберігання.

12. Вибрана бібліографія документів фонду (колекції)

Матеріали до бібліографії окремих публікацій, в яких використано інформацію з представлених у довіднику документів або в яких опубліковано самі документи.

Загальні праці, підготовлені без залучення конкретних документів з даної проблематики, не подаються.

13. Автор описової статті

Прізвище, ім'я та посада автора описової статті.

14. Дата проведення описування

Конкретна дата описування.

З огляду на специфіку фондів деяких інституцій, як, наприклад, Центру “Карта” у Варшаві або Фундації – Національного закладу імені Оссоліньських у Вроцлаві, було прийнято рішення щодо часткового недотримання загального порядку описування. Одиницею описання у згаданих інституціях є рукопис (Оссолінеум) або свідчення (Центр “Карта”), а не архівний фонд. Логічною підставою для такого рішення було намагання надати читачеві якнайповнішу інформацію про джерела, чого не можна було б досягти при об’єднанні надісланих подokumentних описань в єдине ціле під загальними назвами типу: “збірка рукописів” або “збірка свідчень”. Щодо матеріалів, що зберігаються в Центрі “Карта”, подано такі елементи описової статті: прізвище та ім’я автора свідчення; назва свідчення; місце і рік його запису; вид документа (машинопис, рукопис); кількість сторінок; сигнатура. В описах, надісланих з Оссолінеума, за одиницю описання прийнято вважати рукопис; втім, інші елементи описової статті збігаються з описаннями архівних фондів.

За відмінною від прийнятої в довіднику схеми підготовлено й описові статті на окремі документи з Державного архіву Служби безпеки України. Їх подано в додатку до української частини тому.

Слід також зауважити, що, з огляду на замовчування упродовж десятиліть проблеми українсько-польських стосунків 1943–1944 рр. на окресленій території, а відповідно – й нерозробленість цієї проблематики в українській історіографії, бібліографічний розділ в українській частині довідника є значно меншим за обсягом, ніж у польській.

Якість ілюстрацій, що публікуються в томі, зумовлена станом оригіналів документів.

Коротка характеристика змісту документів

Беручи до уваги зміст опрацьованих для видання джерел, слід зауважити, що в польських державних архівах та інших інституціях зберігаються різноманітні історичні документи різних фондоутворювачів та авторів.

На особливу увагу заслуговують фонди одного з центральних державних архівів – Архіву нових документів, в якому зосереджено передусім документи центральних органів державної влади, а також військові архіви періоду після 1918 р. Надзвичайно важливими для з’ясування українсько-польських стосунків на Волині та у Східній Галичині можуть бути документи міністерств, Крайової Делегатури Уряду Речі Посполитої, у тому числі донесення її місцевих відділень

про завдані збитки та винищення польського населення на Волині, документи Армії Крайової, насамперед донесення Головної Команди АК до Штабу Верховного головнокомандувача в Лондоні про ситуацію на Волині, оперативні донесення, рапорти місцевих структур. Узагальнююча інформація міститься в оперативних донесеннях округових команд Армії Людової, а також у документах Національних збройних сил.

Крім документальних свідчень, суттєбе значення мають фонозаписи та збірки фотодокументів з Архіву аудіовізуальної документації, у тому числі радіозаписи з фонотеки Польської студії Радіо “Вільна Європа” із записами спогадів офіцерів і солдатів 27-ї Волинської піхотної дивізії АК щодо збройних сутичок на Волині в 1943–1944 рр.

Місцеві державні архіви містять передусім матеріали щодо допомоги втікачам з Волині і Східної Галичини, щодо загальної політичної ситуації на Волині під час Другої світової війни, настроїв українського та польського населення. Частина документів висвітлює питання організації загонів польської самооборони, стосунків польського населення і військових з’єднань з німецькими військами та радянськими партизанами, що діяли на Волині.

Крім документів державних архівів, надзвичайно важливим джерелом можуть бути архівні зібрання Інституту національної пам’яті та його місцевих відділень. З них найважливіші – протоколи допитів обвинувачених, а також інформації свідків збройних сутичок на Волині, свідчення ув’язнених діячів ОУН і УПА (зокрема, Збігнева Камінського, Мирослава Онишкевича, Василя Сидора), документи УПА за 1942–1959 рр., що містять звіти про організацію протипольських акцій, понад 300 донесень щодо винищення польського населення на Волині з фонду 27-ї Волинської піхотної дивізії АК. Натомість у місцевих відділеннях Інституту національної пам’яті зберігається документація воєводських судів, воєводських команд Народної міліції, воєводських урядів внутрішніх справ, округових Комісій вивчення злочинів проти польського народу. Серед цих документів – матеріали карних справ, порушених проти функціонерів української поліції, колишніх членів УПА, протоколи допитів свідків, інформація про долю діячів УПА в повоєнній Польщі.

Значна за обсягом збірка звітів щодо подій на Волині та у Східній Галичині зберігається в Центрі “Карта”, який спеціалізується на збиранні джерел до історії колишніх східних теренів II-ї Речі Посполитої. Багато матеріалів у вигляді звітів або спогадів знаходиться також в Оссолінеумі у Вроцлаві. Серед них – списки втікачів з Волині і так званої Східної Малопольщі, списки вбитих поляків у цьому регіоні, а також документи Головної опікунської ради з протоколами засідань, нотатки, газетні вирізки про збройні сутички з українцями в повітах Східної Малопольщі. Варто зауважити, що серед згаданих матеріалів є згадки про контакти й переговори між керівництвом УПА та представниками АК (наприклад, у спогадах Едварда Поляка).

У державних архівах України зберігаються документи: Організації українських націоналістів – як її Крайового Проводу, так і теренових проводів; Української Повстанської Армії (з'єднань “УПА-Захід”, “УПА-Північ”, “УПА-Південь”); нацистської окупаційної адміністрації; керівництва Вермахту (колекція мікрофотокопій); штабів партизанського руху; ЦК Компартії України та її обласних комітетів; колекції спогадів учасників Другої світової війни. Зазначені джерела містять інформацію про суспільно-політичну ситуацію на Волині та в колишніх південно-східних воєводствах II-ї Речі Посполитої (Львівському й Тернопільському), про стосунки між цивільним українським і польським населенням, дані про протипольські акції українців та протиукраїнські акції поляків, зокрема записки провідників ОУН про збройні сутички з АК, провокування окупаційною адміністрацією поляків на проведення протиукраїнських акцій. Серед документів УПА – огляди суспільно-політичного життя, накази, звіти, повідомлення, рапорти, донесення командирів, розвідників, інформаторів про стосунки між відділами УПА та польськими збройними формуваннями, накази командування УПА про проведення протипольських акцій, звіти про проведені військові операції, зокрема про винищення польських сіл, дані про спільні дії радянських і польських партизанів проти УПА.

У документах нацистської окупаційної адміністрації є, зокрема, списки вбитих поляків. У Державному архіві Тернопільської області зберігається колекція документів АК з теренів колишнього Тернопільського воєводства. Серед них – звіти і рапорти відділів АК щодо терору проти польського населення. Заслужують на увагу також кілька фондів партизанських з'єднань з даними щодо українсько-польського конфлікту на Волині; серед документів є щоденники бойових дій, у яких відбилися протипольські акції УПА.

Пропонуючи увазі читачів путівник, вважаємо його першим кроком до дальшої співпраці українських та польських архівів, а також сусідніх держав, передусім – Росії та Німеччини, у справі дослідження джерел про конфлікт на Волині, а також про ширший контекст українсько-польських стосунків часів Другої світової війни. Це, однак, потребує дальших довготривалих пошуків і докладного вивчення архівних фондів, розпорочених по різних країнах.

Сподіваємося, що опрацьований спільними зусиллями польських та українських архівістів і представлений у довіднику обширний документальний масив стане у пригоді при майбутній публікації архівних джерел і допоможе як історикам, так і польському й українському суспільствам у розумінні драматичної спільної історії.

Анна Крохмаль

INTRODUCTION

The problem of the Polish-Ukrainian relations during the Second World War is the subject-matter that still requires profound historical studies, which should be carried out, above all, based on preserved archival collections, both in Poland and in Ukraine. The major issue, of significance for professional researchers on that problem, as well as all other interested persons, is the prompt identification of relevant historical materials. The knowledge on that subject, comes, first of all, from finding aids existing in public (state) archives and archives of other institutions, both in the traditional form (guides to the holdings, directories, archival inventories) as well as the electronic one (databases, websites). However, the currently available finding aids do not exhaust the users' need for detailed information on particular subjects.

The main objective of the guide prepared is possibly the most comprehensive presentation of archival sources preserved within the territories of Poland and Ukraine, which might constitute the grounds for an objective account of events which happened in the years 1943–1944 in Volhynia and Eastern Galicia. Aiming at the presentation of the problem in a broader context, the chronological and territorial frames as referred to in the title of the guide were exceeded in respect to some source descriptions. In consequence, apart from events closely connected with the region of Volhynia and former Eastern Galicia, the publication includes descriptions of materials pertaining, among others, to the operations of the UPA (Ukrainian Insurgent Army) troops in the territory of provinces created after 1945: of Lublin (lubelskie) and even Kielce (kieleckie), as well as descriptions of events from the region of Chełm (Chełmszczyzna) and Podlasie. The descriptions of sources included in the publication were prepared on the basis of a query conducted in the months of March–April 2003 at Polish and Ukrainian state archives as well as in the holdings of other institutions dealing with collecting archive materials. In the territory of Poland, the query covered 50 institutions, including 32 state archives, and collections of some church archives, larger libraries, associations and social institutions, not subordinated to the General Director of State Archives, dealing with acquiring sources to the history of the Polish-Ukrainian relations, extensive holdings of the Institute of National Memory and its local divisions, and of the Central Military Archives. Archival queries resulted in the identification of relevant materials by 19 institutions; negative replies were received from 23 institutions, and 8 institutions provided no replies. The latter group includes some church archives, libraries and associations, at which proper examination of the holdings was not completed due to limited time frames provided for searching. Altogether, the guide includes descriptions of 130 archival fonds.

Simultaneously, the query was being carried out at Ukrainian state archives: three central archives in Kyiv and Lviv and five district (oblast) archives. Records of 80 fonds, pre-selected for the query, were covered with searching. The search at two central archives in Kyiv and three district state archives gave positive results. In consequence, descriptions of 24 archival fonds were included into the guide. The remaining archives sent information on the lack of any records relevant to the subject.

Due to the specificity of archival holdings of the Ukrainian state archives, the source material collected as a result of the query is less extensive as compared to the Polish resources. A significant portion of documents from the period of the war were destroyed. In practice, Ukrainian state archives have no military records produced by regular armed forces, since the sources of that category are preserved at the archives of the Russian Federation. A similar situation refers to the military formations of the NKWS. The query at the archives of the Security Service of Ukraine, which comprise numerous sources of significance to the subject discussed, including archival materials taken over from district state archives, was also not brought to a successful end. The guide also does not include any descriptions of phonographic and photographic collections from the H.S. Pshenychnoy Central State CinePhotoFono Archives of Ukraine; the description of a collection of accounts of the UPA soldiers, preserved at the Vasyl Stepanyk Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine, is also missing. The description of those sources will be included into the second part of the guide, which should also comprise Ukrainian emigration collections, including those from the archives of the “Lytopys UPA” publishing house in Canada, the Ukrainian-Canadian Research and Documentation Centre, the Institute for Studies on Volhynia in Canada, archival materials preserved in Russian and German archives, as well as archives of Polish emigration institutions, for example the General Sikorski Museum in London.

The first part of the publication is the result of collective efforts of many persons, whose names are listed at the end of the description of each archival fond. Materials constituting the contents of that volume were gathered on the basis of a uniform description scheme, based on the international standard of archival description – ISAD (G). The scheme applied was prepared by the Ukrainian side, and subsequently consulted with and accepted by the Polish side. The Head Office of State Archives (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych), performing the function of the query coordinator in Poland, sent over the archival description scheme to individual institutions, and subsequently brought together all the collected information and performed due editorial elaboration. On the part of Ukraine, the same function was performed by the State Committee on Archives of Ukraine.

Structure of the publication

All materials collected hitherto at Polish and Ukrainian Archives were included into one volume of the guide, consisting of two essential parts. The first part comprises descriptions of archival materials pertaining to the Polish-Ukrainian conflict in Volhynia and Eastern Galicia, preserved at Polish archives and institutions; the other part includes descriptions of sources to that subject preserved at Ukrainian archives. The entire work is preceded with a common preface and an introduction in Polish, Ukrainian and English. Both the Polish and the Ukrainian parts are preceded with

separate indexes of abbreviations and tables of contents to either part; in addition, a common table of contents in two languages is placed at the end of the publication to facilitate fast and convenient identification of required data for readers. The description of sources, in both parts, is followed by separate indexes of names and geographical names; illustrations to selected documents from the holdings of Polish and Ukrainian archives can be found at the end of each part of the publication.

In view of the maintenance of possibly most uniform character of the publication, the decision was made to arrange the Polish part of the guide in an alphabetic order according to the names of institutions preserving the holdings. As regards the Ukrainian part, the description of sources from two central archives in Kyiv is first presented, followed by descriptions of materials from district archives, arranged in an alphabetic order according to the names of districts. Within the frames of each part, both the Polish one and the Ukrainian one, archival materials are described at the level of an archival unit, according to the following pattern:

1. Name and number of the archival fond

The current Polish or Ukrainian name of the archival fond, compliant with relevant finding aids. In the case of foreign language fonds at Polish archives, the name in Polish is followed by the original foreign name given in round brackets.

2. Border dates of the fond

The earliest and the final date of archive materials included into the fond.

3. Size of the fond

The total number of archival units in the fond is specified, with the number of archival units pertaining to the Polish-Ukrainian conflict in the years 1943–1944 in Volhynia and Eastern Galicia given in brackets.

4. Origin of records

The dates and the form of acquiring records by the archives and information on the transferring party (institution or natural person, for perpetual preservation, as a donation, purchase, etc.).

5. Brief description of those records in the fond which pertain to the Polish-Ukrainian conflict in the years 1943-1944 in Volhynia and Eastern Galicia

Description of the contents of records in view of the said issue, with the indication of the place and the dates of events.

6. Records availability principles

The rules which govern the access to records within the fond or to information on the fond. Any potential restrictions in records availability.

7. Copying principles

Information on the possibilities to copy records upon having obtained access to those records, and on any restrictions in that respect.

8. Language of records in the fond

The language of records in the fond is specified, starting with the language of the prevailing number of documents within the fond.

---

9. Physical condition of records in the fond

Information on the physical condition of records in the fond, including any apparent physical damage of the text of documents or other factors being an obstacle in the use of records.

10. Archival finding aids

Information on any archival finding aids produced at the chancery of the author of records or at the state archives (e.g. delivery and acceptance specification, archival inventory, indexes, catalogue, summaries).

11. Microfilming of the fond

Information is given whether the fond was microfilmed in full or in part. In the case of any partial microfilming, reference numbers of units which have been microfilmed are specified.

12. Bibliography related to the records of the fond

Major publications making the use of information included in specific records from the fond, described in the guide, or those in which documents themselves were published. In the majority of cases, general monographic studies referring to the full source base included in the guide were neglected.

13. Author of the description

The name and the position of the author of the description.

14. Date of the description

The date of making the description specifying the exact day.

Due to the specificity of holdings of some institutions, such as the KARTA Centre Foundation in Warsaw or the National Ossolinski Institute in Wrocław, it was decided to depart from the adopted description order. In the above mentioned institutions, the basic description unit is not an archival unit but a manuscript, in the case of *Ossolineum*, or an account of a given person, in the case of the KARTA Centre. The reasons for that decision included the intention to provide a reader with possibly the most comprehensive information on sources, which might be impoverished in the case of the combination of descriptions included into one fond entitled: the collection of manuscripts or the collection of accounts of certain individuals. As regards materials preserved at the KARTA Centre, the author of descriptions provided the following elements: name of the author of the account, title of the account, place and year of recording, data on the form of the document (typescript, manuscript), number of pages and reference number. In descriptions received from *Ossolineum*, a manuscript was accepted as the description unit, however, all the elements analogous to the description at the level of an archival fond were maintained. An analogous situation was in respect to the description of selected documents from the Archives of the Security Service of Ukraine, included into the Annex to the Ukrainian part of the guide. They comprise selected archival documents described disregarding the pattern followed by other institutions. It should also be noted that the concealment for decades of the problem of the Polish-

Ukrainian relations in the years 1943–1944 in the above-mentioned region is also connected with the lack of any respective works in the Ukrainian historiography; therefore, bibliographical notes in the Ukrainian part of the guide are less numerous as compared to the Polish part.

The quality of illustrations included in the publication depended on the quality of the preservation of original documents.

Contents of the publication

Considering the contents of sources collected for the needs of the publication, we should state that, at Polish archives and institutions, relatively diversified historical materials were preserved coming from different authors. The holdings of one of the central State archives – the Archives of Contemporary Records – which collect, first of all, records of central state and military authorities from the period after the year 1918, deserve particular attention. Such records may be helpful to the issue of the Polish-Ukrainian relations in Volhynia and Eastern Galicia as the records of ministries, the Office of the Delegates of the Government of the Republic of Poland for the Country (Delegatura Rządu RP na Kraj), including reports of its local units on acts of violence and crimes against the Polish nation in Volhynia, records of the Home Army, including wires of the General Headquarters of the Home Army to the General Commander's Staff in London on the situation of the Polish population in Volhynia, operational messages, reports of local units. Situational messages of the People's Army district headquarters and records of the National Armed Forces provide supplementary information. Apart from documents – recordings and collections of photographs preserved at the Archives of Audio-Visual Records are of equally great significance, including radio broadcasts from the sound library of the Polish Section of Radio Free Europe, with recollections of officers and soldiers from the 27th Volhynian Infantry Division of the Home Army on fights in the years 1943–1944 in Volhynia. State local archives collect, first of all, materials pertaining to assistance provided to the refugees from Volhynia and Eastern Galicia; they also preserve documents depicting political situation in Volhynia during the Second World War, public feelings among the Poles and the Ukrainians. Some materials refer to the organization of Polish self-defence troops, relations of the Polish population and Polish military formations towards German troops stationed in Volhynia and Soviet partisans.

Another extremely significant source of information, apart from state archives, are archival collections of the Institute of National Memory and its local divisions. The most important ones include records of hearings of the accused and witnesses of crimes in Volhynia, testimonies of imprisoned activists of the OUN and the UPA (Zbigniew Kamiński, Mirosław Onyszkiewicz, Wasyl Sydor, among others), the UPA records from the years 1942–1959, including reports on anti-Polish operations, with over 300 accounts on murders of the Polish population in Volhynia to be found in the fond

---

of records of the 27th Volhynian Division of the Home Army. Local divisions of the Institute keep documents of provincial courts, provincial headquarters of the Civic Militia, Provincial Offices of Internal Affairs, District Commissions for Research on Crimes against the Polish Nation. Those records include materials on criminal cases conducted against the Ukrainian police officials, former UPA members, records of hearings of witnesses, numerous data on the fates of former UPA activists in post-war Poland.

The KARTA Centre preserves significant quantities of collections of accounts pertaining, among others, to the events in Volhynia and Eastern Galicia. The Centre specializes in collecting sources related to former eastern territories of the Second Republic. Lots of materials having the character of accounts or recollections are also preserved at the *Ossolineum* Institute in Wrocław. One may find there, in the holdings of manuscripts, lists of refugees from Volhynia and so called Eastern Little Poland (Małopolska), name lists of Poles murdered in some parts of the region, as well as records of the Chief Protection Council (Rada Główna Opiekuńcza), including reports, notes and press cuttings pertaining to Ukrainian crimes in the counties of Eastern Little Poland. The fact that recollective materials include references to talks and negotiations between the UPA headquarters and the representatives of the Home Army (e.g. Edward Polak's recollections) deserves particular attention.

Such documents as records of the Organisation of Ukrainian Nationalists, of both central and local boards, the UPA (UPA West, UPA North and UPA South) records, records of the German administration of lands occupied in the East, records of the Wehrmacht Headquarters (a collection of photocopies), documents of the Ukrainian headquarters of the partisan movement, records of the Committee of the Communist Party of Ukraine and district committees of that party, recollections of participants of the Second World War are preserved at the state archives of Ukraine. The above listed documents include information on the social and political situation in the region of Volhynia and former south-eastern provinces of the Second Republic (of Lviv and Ternopil), on relations among the civil Ukrainian and Polish population, on anti-Polish operations of the Ukrainians and anti-Ukrainian operations of the Poles, in particular, notes of the OUN leaders on armed encounters with the Home Army and on provoking the Poles by the German occupying administration to conduct anti-Ukrainian operations. The UPA records include statements and reports on relations between the UPA troops and Polish armed formations, data on military operations conducted, information on the destruction of Polish villages. Within the records of the German occupying administration, one may find lists of murdered Poles. A collection of the Home Army documents from the region of the former province of Ternopil, including accounts and reports of the Home Army troops on terror towards the Polish population and acts of sabotage, is preserved at the archives of the district of Ternopil. Records pertaining to the Ukrainian partisan movement, among which one may find information relevant to the Polish-Ukrainian conflict in Volhynia, also deserve special attention.

This guide, now handed over to readers, is just the beginning of further co-operation of Polish and Ukrainian archives, as well as archives of neighbouring states, Russian and German, in particular, in the area of the registration of sources pertaining to the conflict in Volhynia, but also to widely understood Polish-Ukrainian relations during the Second World War. That would require, however, continued and time-consuming queries and detailed examination of archival holdings scattered throughout different countries.

We should hope that this register of most significant materials, prepared thanks to common efforts of Polish and Ukrainian archivists, will also be useful for potential publications of texts of archival sources, which may be of great help to wide circles of historians and Polish and Ukrainian communities in the understanding of our difficult common history.

Anna Krochmal